

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ

Ф.І. ЄВДОКИМОВ, професор, д.т.н.,
Н.В. РОЗУМНА,
Донецкий национальный технический университет

**ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ:
 ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД**

У цей час підприємства України вступають у якісно іншу стадію економічного розвитку, що змушує їх адаптуватися до постійно мінливих зовнішніх умов конкурентної боротьби, що загострюється як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках. Однією з форм економічного розвитку підприємств у цих умовах є інтегрування їх у різні корпоративні структури, що одержали такі назви: фінансово-промислові групи, асоціації, концерни, холдинги, корпорації, консорціуми, метакорпорації, горизонтальні корпорації, компанії [1].

Термін інтегроване корпоративне об'єднання має різну інтерпретацію й в Україні (табл. 1). Інтегровані підприємства характеризуються власними закономірностями розвитку, внаслідок чого і отримали різні назви, різні й принципи об'єднання. Одні дослідники акцентують увагу на юридичній стороні об'єднання, інші - на економічній [2,3]. Однією з концепцій віднесення об'єднаних підприємств до інтегрованої корпоративної структури (ІКС) є дотримання трьох критеріїв: 1) хоча б час-

тина господарюючих суб'єктів була комерційних організацій, що діють із метою одержання прибутку; 2) між суб'єктами діють більш жорсткі взаємозв'язки, чим ринкові, що дозволяє розглядати об'єднання як єдине ціле; 3) існує стратегічний центр прийняття рішень. [4]

На сьогоднішній день у світовій і вітчизняній науці, незважаючи на численні дослідження проблеми інтеграції господарюючих суб'єктів, не запропоновано загальноприйнятого методу економічної оцінки інтеграційних процесів. Але проблема такої оцінки є актуальною, бо інтеграція підприємств у формі як злиття, так і поглинання має як позитивні, так і негативні наслідки. А других навіть більше, що обумовлено великою долею ризику.

Тому метою статті є розгляд методологічних аспектів можливості економічного обґрунтування злиття підприємств на основі критерію співвідношення граничних витрат і граничного доходу інтегрованого підприємства при використанні функціонально-вартісного підходу.

Таблица 1

Форми об'єднання підприємств в Україні [5]

Вид об'єднання	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	Разом
Асоціація	2516	2435	2458	2497	2679	12585
Корпорація	609	648	717	761	798	3533
Консорціум	57	61	62	66	77	323
Концерн	380	385	395	388	397	1945
Інші об'єднання юридичних осіб	2123	2141	2115	2082	2061	10522
Разом	5685	5670	5747	5794	6012	28908

В останні часи у світовій економіці дістали розвію глобальні напрямки, що поряд із традиційними формами об'єднання діяльності підприємств створили можливість з'явитися на горизонтальному й вер-

тикальному рівнях управління множини варіантів інтеграційних структур.

У нових умовах усе більше значну

© Ф.І. Євдокимов, Н.В. Розумна, 2006

роль стали грати мотивація, стратегічні перспективи, кумулятивний економічний ефект. Помітно зростає роль різних нематеріальних факторів. Змінюється ієрархія цінностей. Ряд функцій передається суміжним підприємствам на умовах аутсорсінгу.

Суміщення мотивації, стратегічних, економічних і організаційних завдань при об'єднанні підприємств дозволяє кожну з них окремо вирішувати більш ефективно за рахунок системного підходу.

На нашу думку, вибір форми об'єднання підприємств може здійснюватися на основі економічного обґрунтування стратегічної моделі інтегрованого підприємства. Мірилом форм інтеграції у цьому разі виступає економічна ефективність, розрахована на основі функціонально-вартісної моделі.

До одного з важливих питань створення інтегрованого підприємства слід віднести пошук підприємств-кандидатів до

об'єднання. Пошук підприємств-кандидатів до інтегрування повинен проводитись, керуючись заданим критерієм. Таким критерієм може бути відношення величини річного прибутку підприємств-кандидатів в об'єднання до суми матеріальних і нематеріальних активів конкуруючих підприємств:

$$W = \frac{ВП}{СА}, \quad (1)$$

де W – критерій вибору форми об'єднання конкуруючих підприємств;

$ВП$ – валовий прибуток підприємства до сплати податків, млн. грн.;

$СА$ – сума матеріальних і нематеріальних активів, млн. грн..

Критерій може приймати одне із трьох значень. Він може бути більше одиниці, дорівнювати одиниці й менше одиниці (табл.2).

Таблиця 2

Варіанти стратегії об'єднання підприємств.

Значення критеріального показника	Стратегія
Більше одиниці	Поглинання
Дорівнює одиниці	Злиття
Менше одиниці	Конкуренція

Для ухвалення рішення про варіант стратегії інтегрованого підприємства можуть бути використані рейтингові оцінки.

$$R_i = \sqrt{a_1(x_{1i} - x_{1ie})^2 + a_2(x_{2i} - x_{2ie})^2 + \dots + a_n(x_{ni} - x_{nie})^2}, \quad (2)$$

де R_i – рейтингова оцінка i -го варіанта стратегічного розвитку підприємства;

$a_1 - a_n$ – показники значущості i -го

цільового індикатора мотивації, $\sum_{i=1}^n a_i = 1$;

$x_{1i} - x_{ni}$ – кількісні оцінки цільових індикаторів, обчислені в загальноприйнятих одиницях виміру;

$x_{1ie} - x_{nie}$ – еталонні значення цільових індикаторів.

З методологічної точки зору менш

Для кожного варіанта стратегії рейтингова оцінка розраховується по формулі:

розробленої до цього часу є проблема оцінки економічної доцільності інтеграції підприємств. Складність проблеми полягає в тому, що злиття або поглинання підприємств варто віднести до багатофункціонального завдання бізнес-системи. Передумови інтеграції підприємств різноманітні. Особливо це відноситься до підприємств із низьким інноваційним потенціалом. Зрощування економік великих і малих підприємств для багатьох з них впливає з потреби розвитку виробничих можливостей. У

першу чергу це стосується тих, які мають обмежені засоби використання результатів науково-технічного прогресу, складну технологію виробничих процесів, недостатні фінансові можливості. У першу чергу це слід віднести щодо підприємств гірничодобувних галузей промисловості. Видобуток вугілля на вугільних шахтах складається з комплексу виробничих процесів, що включають як функції, обумовлені необхідністю виконання підземних робіт, так і робіт на поверхні шахти (рис.1). Умови видобутку вугілля у кожній з них суттєво відрізняються, що впливає на економічні показники. Тому злиття окремих фінансово самостійних шахт в об'єднання потребує перегляд усіх функцій, як економічних, так і технологічних.

Об'єднання підприємств, їхнє злиття і поглинання викликає рух у виробничих і управлінських функціях: окремі з них зникають, інші з'являються. Це дає підставу при обґрунтуванні ефективності інтеграції підприємств використати функціональний підхід. Функціональний підхід дозволяє

врахувати зміни всього комплексу організаційних, економічних, соціальних чинників при виборі форми інтеграції підприємств. Окремі елементи функціонального підходу сьогодні використовують великі промислові підприємства. Так один з найбільших машинобудівних заводів НКМЗ для зниження витрат виробництва застосовує функціонально-вартісний аналіз (ФСА) [6].

У реалізації бізнес-процесу управління вартістю високотехнологічної продукції беруть участь наступні підрозділи підприємства: відділ маркетингу; фінансовий відділ; планово-економічний відділ; корпоративний центр виробництва; відділ ціноутворення; відділ збуту; підрозділи обліку товарної і відвантаженої продукції.

Функції класифікуються по наступних напрямках: корисні: функції, з яких складається виробничий процес; дублюючі (інформаційні); надлишкові, існуючі як результат недосконалої системи керування бізнес-процесом.

Рис. 1. Функції виробничих процесів видобутку вугілля.

Наведений приклад використання функціонально-вартісного аналізу характеризує лише окремий випадок цього методу рішення економічних завдань. Можливості

функціонального підходу набагато ширші. Функціонально-вартісний аналіз – це практичний метод системного дослідження об'єкта, спрямований на визначення мініма-

льних витрат на виробництво й реалізацію продукції при забезпеченні максимального економічного ефекту [7].

Всі функції розглядаються з різних позицій: значущості, місця виникнення, форм і часу прояву. Принцип значущості полягає в тому, що кожна функція розглядається в ієрархічній структурі з погляду її переваги стосовно інших функцій розв'язаного завдання. Принцип місця виникнення дозволяє розділити функції на внутрішні й зовнішні стосовно об'єкта дослідження. Не менш важливими являються й інші принципи, що дозволяють класифікувати функції по їхній ролі в досліджуваному об'єкті, у якості якого можуть виступати як окремі вироби, так і процеси або організаційні структури.

Функціональна модель оцінки ефективності злиття підприємств може бути утворена на принципах теорії управління. Основні принципи теорії управління підприємствами викладені в працях закордонних і вітчизняних економістів [8].

Систематизуючи функції управління обґрунтовані різними авторами, стосовно до рішення завдання оцінки економічної ефективності злиття підприємств, можна зробити наступні пропозиції:

– функціональну модель інтеграції підприємств варто представити у вигляді розширеної схеми управління підприємством, запропонованої А. Файолем і складеної із трьох груп функцій: діагностики, стратегії, ефективності (рис. 2).

Рис. 2. Основні функції інтеграції підприємств.

При такому підході ключовими компонентами критерію економічної ефективності інтеграції підприємств можна прийняти граничні витрати на здійснення додаткових функцій управління та граничний дохід. Оптимальним показником критерію буде співвідношення граничних витрат і граничного доходу.

При функціонально-вартісному підході основою для аналізу структури витрат є функціональний аналіз, спрямований на визначення ієрархії функцій по вагомості й

витратам. Результатом функціонально-витратного аналізу є розподіл витрат по функціях у відповідності їхньої важливості. Співвідношення розподілу функцій по важливості й по витратах повинне прагнути до нуля (рис. 3):

$$f(a, b) = \sum_{i=1}^n a_i \times \log \frac{a_i}{b_i} \rightarrow 0, \quad (3)$$

де a_i – важливість функції. Вага кожного виду функції встановлюється в ме-

жах $a_i \in (0;1)$ при виконанні умови $\sum_{i=1}^n a_i = 1$. Визначається a_i експертними методами.

n – кількість функцій;
 b_i – доля витрат i – тої функції в загальній сумі витрат, %.

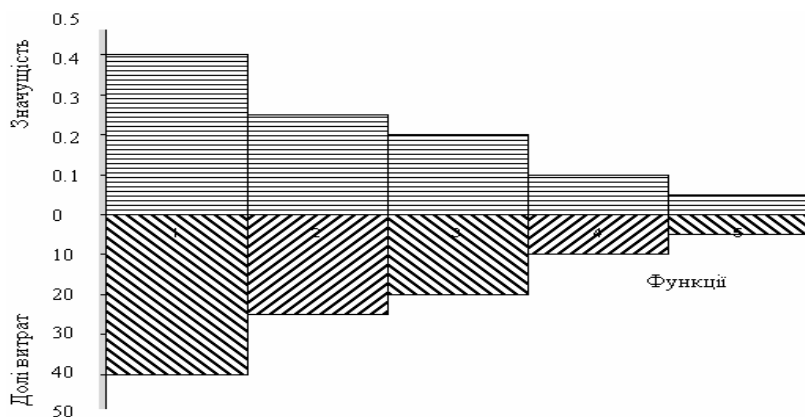

Рис. 3. Функціонально - вартісна діаграма взаємозалежності значимості й витрат.

Граничні витрати розраховуються за формулою:

$$B_t = (BB_t - BB_{t-1}) / (Q_t - Q_{t-1}), \quad (4)$$

де BB_t, BB_{t-1} – повні витрати до i після інтеграції;

Q_t, Q_{t-1} – обсяг виробництва до i після інтеграції.

Сумарні витрати до й після інтеграції визначаються по формулі:

$$S = \sum_{i=1}^n a_i \cdot S_i, \quad (5)$$

де S_i – витрати на виконання i – тої функції.

Як свідчать дослідження закордонних авторів [9], підприємство дістає максимальний прибуток за умови, коли граничні витрати дорівнюють граничному доходу, що й дозволяє прийняти це співвідношення як критерій інтеграції підприємств.

Разом з тим розраховане значення граничного доходу в умовах ринку не є детермінованою величиною. Воно піддається впливу випадкових як внутрішніх, так і зовнішніх факторів ризику. Про ступінь ризику можна судити по відхиленнях величини прогнозованих показників від детермінованих значень у межах довірчого інтервалу. Прогнозоване значення гранично-

го доходу можна визначити за формулою [10]:

$$Pd = Pd_p + b(r_s - r_b), \quad (6)$$

де Pd_p – розрахункова величина граничного доходу;

r_s – ринкова ставка доходу;

r_b – безризикова ставка доходу;

b – коефіцієнт бета, величина якого визначається законом розподілу ймовірностей (табл.2);

$(r_s - r_b)$ – ринкова премія за ризик.

Граничний прибуток слід розраховувати за формулою:

$$D_t = (BD_t - BD_{t-1}) / (Q_t - Q_{t-1}), \quad (7)$$

де BD_t, BD_{t-1} – валовий дохід відповідно до i після інтеграції.

Обсяг виробництва, при якому граничні витрати відповідають граничному доходу, слід вважати оптимальним. Він обумовлює максимальний прибуток підприємства. Зіставлення його з прибутками самостійних підприємств до їх об'єднання дає змогу визначити кількісний сукупний економічний ефект та доцільність злиття окремих підприємств в інтегроване.

Таблиця 2

Градація ризиків.

Величина ризику	Градація
0,0 - 0,1	Мінімальний
0,1 - 0,3	Малий
0,3 - 0,4	Середній
0,4 - 0,6	Високий
0,6 - 0,8	Максимальний
0,8 - 1,0	Критичний

Розраховуючи сукупний прямий економічний ефект від злиття підприємств, треба мати на увазі, що крім сукупного кількісного економічного ефекту, інтеграція підприємств супроводжується побічними, як позитивними, так і негативними наслідками.

До позитивних слід віднести: економію на збільшенні обсягів виробництва; підвищення ефективності взаємозв'язків з постачальниками ресурсів; ліквідацію виконання дублюючих функцій; можливість виконання науково-дослідницьких робіт; підвищення кредитного рейтингу компанії та інші, якими не можуть користуватися малі компанії.

До негативних наслідків можна віднести: флуктацію незадоволених робітників; недооцінку витрат на інтеграцію підприємств; недостатню обґрунтованість кандидатів до злиття, культурні бар'єри; не професіональність менеджерів, що оцінюють ефективність процесу злиття; недооцінки можливих ризиків.

Все це свідчить про необхідність зваженого підходу щодо прийняття рішення відносно злиття чи поглинання підприємств.

Виконане дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. В умовах сучасної ринкової економіки великі компанії зайняті пошуком джерел розширення своєї діяльності. До одних з найбільш популярних напрямків в цій діяльності є інтеграція підприємств, їх злиття або поглинання. Це обумовлено тим, що у ряді випадків концентрація виробництва сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств завдяки зростанню їх економічного та ресурсного потенціалу.

2. Створення інтегрованих структур є складним процесом, що супроводжується як позитивними, так і негативними наслідками і вимагає розробки спеціальної методологічної бази соціально-економічної доцільності цих процесів.

3. Сучасні законодавчі акти не дають можливості оцінити ефективність різних форм злиття / поглинання підприємств. Запропоновані в статті методи обґрунтування економічної ефективності інтеграційних процесів, засновані на використанні функціонального підходу на базі критерію рівності граничного доходу й граничних витрат, може сприяти формуванню оптимальної стратегії розвитку підприємства за різними змінами організаційних структур.

Література

1. Рудык Н.Б., Семенова Е.В. Рынок корпоративного контроля: слияния, жесткие поглощения, выкупы долговым финансированием. // Финансы и статистика. – 2000. – С.43-58.
2. Грачева Е.Л., Либман А. М. Проблемы глобализации и интеграции международного бизнеса. // Менеджмент в России и зарубежом. – 2000. – №6. – С.54-60.
3. Радыгин А., Шмелева Н.. – Слияние, поглощение и реорганизационные процессы. // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 4. – С. 56-62.
4. Паппэ Я.Ш. «Олигархи»: Экономическая хроника 1992 – 2000. – М.: ГУВШЭ – 2000. – С. 25.
5. Украина в цифрах. Статистический сборник за 2004 г. – К.: 2005 г.
6. Панков В.А. Управление стоимостью наукоемкого машиностроительного

предприятия: теория и практика. – К.: Наукова думка. – 2003. – 424 с.

7. Герасимчук В. Управление предприятием как социально-экономической системой: функциональный подход.// Экономика Украины. – 2003. – №4. – С.12-18.

8. Файоль А., Тейлор Ф., Форд Г. Управление – это наука и искусство. – М.: Республика, 1992, с. 9-12.

9. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Рынок: Микроэкономическая модель. – С.-Пб., 1992. – 496 с.

10. Гранутов В.М. Экономический риск: Сущность, методы измерения, пути снижения.– М.: „Дело и сервис”, 1999.–112с.

Статья поступила в редакцию 18.04.2006

М.М. ЧЕРНОВСЬКА,

Буковинська державна фінансова академія (м. Чернівці)

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розвиток економіки держави відбувається під дією цілої низки факторів. Одні з них позитивно впливають на перебіг економічних процесів, забезпечуючи зростання системи господарювання, вплив інших, навпаки, може уповільнити такі тенденції в економіці або взагалі спричинити кризову ситуацію в ній. Тому важливим етапом у дослідженні процесу зростання є вивчення факторів, що впливають на нього, та з'ясування характеру цього впливу.

Для забезпечення умов стійкого економічного зростання не досить ефективного використання наявних економічних потужностей країни. Надзвичайної актуальності набуває питання пошуку джерел економічного зростання. Щоправда, дехто з авторів ототожнює поняття «джерела» зростання і «фактори». А таке ототожнення помилкове. За тлумачним словником української мови, «джерело» – це те, що дає початок чому-небудь, вихідне начало, а «фактор» – це умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, явища [1, 668]. Розмежування цих двох понять ускладнюється при розгляді екстенсивного типу зростання, коли фактори, що його зумовлюють, за змістом збігаються з поняттям джерел зростання.

Кількість факторів, що впливають на економічне зростання, досить велика. У науковій літературі дуже поширена класифікація факторів економічного зростання, запропонована Кемпбеллом Р. Макконнеллом, згідно з якою економічне зростання

країни визначається кількома складовими. Чотири фактори зумовлюють фізичну здатність економіки до зростання. Такі фактори називають факторами пропозиції, вони є необхідною умовою для забезпечення розширення обсягів виробництва, але недостатньо для забезпечення економічного зростання. Крім того, економічне зростання залежить від фактору попиту, адже вироблені економікою товари й послуги повинні бути прикріплені відповідним рівнем сукупного попиту. Останньою складовою цієї класифікації є фактор ефективності, завданням якого є забезпечення максимально ефективного розподілу ресурсів з метою виробництва найкориснішої для суспільства продукції [2, 474].

Економісти-науковці, беручи класифікацію за основу, у своїх працях часто наштовхуються на неможливість однозначного зарахування того чи іншого фактора до групи факторів пропозиції або попиту. Одним з таких факторів є інвестиції. З одного боку, вони є фактором пропозиції як база розширення виробничого потенціалу, а з другого – фактором попиту, оскільки разом з іншими факторами попиту вони забезпечують необхідний рівень сукупних видатків, за якого повністю використовуються трудові та природні ресурси держави. Л. Шостак факторами, що мають ознаки двох груп, вважає також державні витрати на інфляцію [3, 54].

© М.М. Черновська, 2006